

LJUDSKI ŽIVOT – UGROŽENA VREDNOTA

Tonči MATULIĆ, Zagreb

Sažetak

Nakon uvodnog predstavljanja nekoliko problemskih, više teorijskih upitnosti povezanih sa zadanom temom, u prvom dijelu članka se induktivnim pristupom linearno analiziraju neki aspekti suvremenog stanja ugroženosti ljudskog života u hrvatskom društvu. Izvore za takvu analizu stanja uglavnom, ali ne isključivo, pronalazimo u dvama djelomičnim izvješćima recentnih socioreligijskih istraživanja pod naslovom *Vjera i moral u Hrvatskoj te Europsko istraživanje vrednotâ – EVS-1999*. Nakon realne konstatacije u prvom dijelu da je ljudski život u današnjemu hrvatskom društvu ugrožen, u drugom dijelu se analitičko-sintetičkim pristupom izlažu temeljne postavke smisla i sadržaja vrijednosti i dostojanstva ljudskog života u enciklici *Evangelium vitae* Ivana Pavla II. Slijedom konceptualne strukture enciklike individualiziraju se temeljni koraci u shvaćanju tih postavki: na prvom mjestu donosi dijagnozu aktualnog stanja sintagmatski nazvanog »kultura smrti« kao glavnu suvremenu prijetnju ljudskom životu; zatim rasvjetljava temeljna obilježja kršćanske poruke o životu; na trećem mjestu razlaže sveti zakon Božji i etičke dimenzije ljudskog života s pripadajućim kriterijima za vrednovanje konkretnih oblika ljudskog djelovanja prema ljudskom životu; u posljednjem poglavlju potiče razne čimbenike na odjelotvorenje temeljnih sadržaja i porukâ *Evandolja života*. Na kraju, umjesto klasičnog zaključka, članak donosi nekoliko konkretnih poticaja za pastoralno djelovanje.

Ključne riječi: *ljudski život, svetost života, kvaliteta života, biomedicina, ubojstvo, samoubojstvo, pobačaj, ovisnost, Evandjelje života.*

Uvodne premise

Imamo priliku promišljati o jednoj temi za koju dobro znamo da je nije moguće ni približno iscrpiti u raspravi ovakvog tipa. Pri tome se računa s činjenicom da nitko nije »novak« glede etičke refleksije općenito, a posebno ne glede valutativno-normativne refleksije nad aktualnim, štoviše, ideologijom natopljenim argumentom kakav je ljudski život iz aksiološke perspektive. Iz tog razloga

pristup temi »ljudski život – ugrožena vrednota«¹ u današnjemu hrvatskom društvu i ne mora biti sveobuhvatan i iscrpan da bi se ukazalo na sve one elemente koji ili potvrđuju ili opovrgavaju utemeljenost naše teme. Naime, postavlja se banalno, ali krucijalno pitanje o tome treba li naslov naše teme shvatiti eksklamativno – dakle, ljudski život jest ugrožena vrijednost – ili ga treba shvatiti upitno – dakle, tek se postavlja pitanje o mogućoj ugroženosti ljudskog života te kako i uolikoj mjeri jest ugrožen. Bez pretenzije da se direktno odgovori, vjerujemo da će nam odgovor postati jasan u nastavku, i to barem djelomično, ako već ne sveobuhvatno, argumentirano i dokumentirano.

Prije nego se okrenemo konkretnom stanju stvari u hrvatskom društvu u kojemu se vrte događaji oko ljudskog života, nameće se potreba načelnog, aksiološko-normativnog određenja kategorije »ljudski život«. Traži se, naime, odgovor na pitanje u kakvu skupinu vrijednosti spada kategorija »ljudski život«? Postavljeno pitanje već samo po sebi podrazumijeva da ljudski život jest vrijednost.

¹ Postavlja se pitanje je li ljudski život vrednota ili vrijednost? Ako se pojmovi »vrednota« i »vrijednost« tumače na način radikalne suprotstavljenosti i isključivosti, traži se prethodno određenje što se misli pod pojmom »vrednota«, a što pod pojmom »vrijednost«. No, suprotstavljenost i isključivost između pojma »vrednota« i pojma »vrijednost« sasvim su strane ovom članku. Prema tome, u članku ih se koristi istoznačno. Svaki drugi pristup koji bi, na primjer, vrednotu smještao na područje aksiologije, a vrijednost na područje, primjerice, ekonomije, zahtijevao bi dodatno objašnjenje, ali ne u prvom redu dokazivanje zašto se vrednota prvenstveno – i isključivo – odnosi na »kvalitetu« (kvalitativnost) neke stvari ili osobe, a vrijednost prvenstveno – i isključivo – na »kvantitetu« (kvantifikabilnost) neke stvari ili osobe, nego dokazivanje zašto u zadanoj hijerarhiji vrednota nema, na primjer, ekonomskih vrednota. Dakle, ako netko smatra da vrednote izražavaju stvarnosti višega reda (Bog, osoba, moral), a da vrijednosti izražavaju stvarnosti nižega reda (društvo, kultura, politika, ekonomija, biologija, život, ekologija), taj je samo podijelio hijerarhiju vrednota na dva dijela: na vrednote višega reda i na vrednote nižega reda za koje smatra da su vrijednosti, ali ne i vrednote. Blago rečeno, u pozadini se ne nalazi ništa drugo nego temeljna ideja o hijerarhiji vrednota, ali koju se intencionalno dijeli na dva dijela: vrednote i vrijednosti. Treba sasvim jasno reći da u takvom pristupu nema ni oprečnosti, ni suprotstavljenosti, ni isključivosti, nego samo pretpostavljene »hijerarhičnosti« između vrednote i vrijednosti. Dakle, temeljni problem nije u pojmovnom aparatu, nego u pretpostavljenoj hijerarhiji. Drugim riječima, nije bitno smatramo li ljudski život vrednotom ili vrijednošću, ali jest bitno gdje se ljudski život smješta na pretpostavljenoj hijerarhiji vrednota ili vrijednosti. Ili, još radikalnije, Bog je i vrednota i vrijednost, ali pod uvjetom da se nedvosmisleno zna gdje mu je mjesto u pretpostavljenoj hijerarhiji. Bog kao vrhovna i apsolutna vrednota ili Bog kao vrhovna i apsolutna vrijednost kažu jednu te istu stvar koja ništa bitno ne utječe na smisao i značenje Boga, ako se Boga smatra za ono što doista jest. Tu je na dva načina, a koje nam je prvenstveno omogućio jezik, izrečeno jedan te isti smisao i značenje Boga koji su promatrani iz hijerarhijske perspektive. Prvo, ovakvih, ali ipak u svojoj biti tek prividnih problema u poznatim nam svjetskim jezicima nema. Drugo, umjesto umjetnog suprostavljanja tzv. teološkog jezika drugim, na primjer, filozofskom, sociološkom ili prirodoznanstvenom jeziku, pametnije je poraditi na međusobnom što boljem razumijevanju.

No, u suvremenosti u kojoj živimo polazište da je ljudski život vrijednost u svakom slučaju i pod svaku cijenu kao normativna kategorija više uopće nije opće-prihvaćeno, čak štoviše, postaju sve brojniji i jači glasovi onih (strukturâ, filozofijâ, ideologijâ i svjetonazorâ) koji smatraju da svaki »ljudski život« prolazi kroz različite faze aksiološkog određenja pa slijedom toga podliježe zakonima različitih normativnih izričaja glede njegove zaštite. Danas je, naime, u sekularnim okvirima postalo uobičajeno govoriti o »ljudskom biološkom životu« ili »ljudskom pred-osobnom životu« kao bitno, dakle ontološki različitom od »ljudskog potpunog života« ili »ljudskog osobnog života«. ² Takva distinkcija koja podrazumijeva postojanje radikalne – ontološke – razlike nametnute različitim stadijima ontogenetičkog razvoja kroz koje prolazi svako ljudsko biće ne može, posljedično, a ne imati reperkusije također i na aksiološko određenje pojedinog razvojnog stadija te na normativno utvrđivanje moralnog i pravnog statusa.

Nadalje, suvremeni govor, najprije onaj čisto sekularnog tipa, ali ne isključivo, koji u svojim valutativno-normativnim izričajima pretpostavlja radikalno suprotstavljeno aksiološko određenje pojedinih stadija ljudskog života uglavnom poseže za jednom sintagmom koja je najprije skovana u okvirima teorijskih promišljanja utilitarizma, ³ a u suvremenom hipertehnologiziranom društvu i društvenim odnosima predstavlja ako ne jedini, onda jedan od dominantnih kriterija za valutativno-normativno postupanje s ljudskim životom: riječ je o sintagmi »kvaliteta života«. ⁴ Čak se zagovara i opravdava jedna sasvim »nova eti-

² Takva radikalna distinkcija je sadržana u već poslovično poznatim tezama mnogih suvremenih filozofa, ovdje prvenstveno onih koji se bave teorijskim i praktičnim pitanjima biomedicinske i bioetičke problematike. Izdvajamo nekoliko najpoznatijih i najprodornijih kako u suvremenoj literaturi tako i u javnim raspravama: usp. M. TOOLEY, »Abortion and Infanticide«, u: *Philosophy and Public Affairs*, vol. 2 (Fall 1972.), str. 37–65; usp. P. SINGER, *Practical Ethics*, Cambridge University Press, New York, ¹1979.; ²1993., str. 83–109 i str. 135–217; usp. ISTI, *Rethinking Life & Death. The Collapse of Our Traditional Ethics*, Oxford University Press, New York, 1994., str. 83–183; usp. H. T. ENGELHARDT, Jr., *The Foundations of Bioethics*, Oxford University Press, New York, ¹1986.; ²1996., str. 135–287; usp. H.-M. SASS, *Die Würde des Gewissens und die Diskussion um Schwangerschaftsabbruch und Hirntodkriterien. Herausforderungen an Verantwortungsethik und Ordnungsethik*, Zentrum für Medizinische Ethik, Medizinische Materialien, Heft 89, Bochum, ²1994.; usp. M. MORI, *La fecondazione artificiale. Una nuova forma di riproduzione umana*, Editori Laterza, Roma – Bari, 1995., str. 54–107.

³ Usp. H. SIDGWICK, *The Methods of Ethics* (1874.), 7th Edition, Macmillan, London, 1907.

⁴ U kontekstu bioetičkih, dakle suvremenih etičko-aksioloških rasprava o ljudskom životu, pogotovo o njegovom početku i kraju, sintagma »kvaliteta života« poprima smisao »načela«. O nekim diskutiranim aspektima utemeljenosti i primjenjivosti »kvalitete života« vidi: usp. J. R. CONNERY, »Quality of Life«, u: *The Linacre Quarterly*, vol. 53 (1986.), str. 26–33; usp. G. HERRANZ, »Scienze biomediche e qualità della vita«, u: *Vita e Pensiero*, vol. 6 (1986.), str. 414–424; usp. M. MORI, »Nuove tecnologie riproduttive ed etica della qualità della vita«, u:

ka»⁵, upravo »etika kvalitete života« koja bi se nalazila u misaonom i sadržajnom diskontinuitetu u odnosu na tzv. tradicionalnu etiku najčešće nazivanu »etika svetosti života«.⁶

Iz rečenoga proizlaze dva zabrinjavajuća, ali veoma složena zaključka: 1.) danas se uočava kvalitativno napuknuće u sferi onto-antropološkog horizonta o vrijednosti i dostojanstvu ljudskog života; 2.) danas smo svjedoci radikalnog raskidanja s tradicionalnim etičkim načelima i normama ljudskog djelovanja i ponašanja glede zaštite ljudskog života u konkretnim situacijama. Time se ozbiljno narušavaju sami temelji tradicionalnog shvaćanja i tumačenja vrijednosti ljudskog života. Ili, ukratko, s jedne strane se pod pritiskom radikalnih promjena u znanstvenim i društvenim odnosima nameću zahtjevi za teorijskim, to jest filozofijskim revizionizmom onto-antropološkog i aksiološkog horizonta o vrijednosti ljudskog života općenito, dok se s druge strane pod pritiskom sve veće tehnologizacije i računarstva u ljudskom životu nameću zahtjevi za praktičnim, to jest etičkim revizionizmom valutativno-normativnih izričaja o vrijednosti ljudskog života u svrhu oblikovanja odgovarajućih mehanizama zaštite ljudskog života u novim okolnostima.

Razgraničenje pojma »ljudski život«

Valja također odrediti točan smisao kategoriji »ljudski život«. Iako će taj smisao postati jasniji u nastavku, ipak treba istaknuti da se kategorija »ljudski život« iz perspektive zamišljenog aksiološkog predloška zadane teme uzima u

---

G. FERRANDO (ur.), *La procreazione artificiale tra etica e diritto*, CEDAM, Padova, 1989., str. 246–317; usp. I. I. WALTER – T. A. SHANNON (ur.), *The Quality of Life: The New Medical Dilemma*, Sheed & Ward, New York, 1990.; usp. A. FAGOT-LARGEAULT, »Réflexions sur la notion de qualité de vie«, u: *Archives de Philosophie du Droit*, vol. 36 (1991.), str. 135–153.

⁵ U tom kontekstu sintagma »nova etika« trebala bi se poistovjetiti s neologizmom »bioetika«.

⁶ O pitanjima misaonog i sadržajnog kontinuiteta i/ili diskontinuiteta između tradicionalne etike i tzv. »nove etike« vodila se i još uvijek se vodi žestoka rasprava u Italiji na bazi ideja i teorijskih predložaka između tzv. »laičke bioetike« s jedne te »katoličke bioetike« s druge strane. Usp. M. MORI, »La bioetica: che cos'è, quand'è nata, e perché. Osservazioni per un chiarimento della 'natura' della bioetica e del dibattito italiano in materia«, u: *Bioetica. Rivista interdisciplinare*, vol. 1 (1993.), str. 115–143; usp. P. CATTORINI – R. MORDACCI – D. MORELLI – M. REICHLIN – R. SALA, »Sulla natura e le origini della bioetica. Una risposta a Maurizio Mori«, u: *Bioetica. Rivista interdisciplinare*, 2 (1994.), str. 325–345. Sve rečeno ima, dakako, dalekosežne posljedice i na bioetiku. Naime, po Mauriziou Moriju, »etika svetosti života« odgovara tradicionalnoj, prvenstveno religioznoj etici, dok »etika kvalitete života« odgovara tzv. »novoj etici«, to jest sekularnoj ili laičkoj etici koja se onda izjednačava s bioetikom. Slijedom takve logike bioetika bi bila jedna sasvim nova, prije nepostojeća etika. Takva radikalizacija odnosa je jednostavno neodrživa. No ovdje to nije predmet rasprave i dokazivanja-opovrgavanja.

smislu fizičkog života. Radi se, naime, o danas već uobičajenom naslovu u pristupu moralne teologije suvremenim moralnim temama i dilemama povezanim s ljudskim životom pod vidom pete zapovijedi Dekaloga.⁷ U istom kontekstu suvremeni teološko-moralni pristup problematici vrijednosti ljudskog života danas se također nalazi pod okriljem sintagme »etika života« (*Ethik des Lebens*).⁸ Sve je to na tragu zahtjeva suvremenih bioloških i medicinskih znanosti i biotehnologije koji vrše najveći, ali ne i jedini, utjecaj na fizički život. Suvremena moralna teologija se stoga s punim pravom posvećuje proučavanju bioetike te bioetičkih tematika među kojima ima starih (npr. direktni pobačaj) i novih (npr. transplantacija organa, kloniranje) veoma složenih etičkih tema. Zahvaljujući radu i istraživanjima teologa moralista tradicionalne etičke teme povezane s petom zapovijedi Dekaloga i liječničkom etikom danas dobivaju svoje mjesto u posebnoj traktatu bioetike ili medicinske etike u kojima se posebna pozornost posvećuje upravo suvremenim etičkim aspektima biotehnoških i biomedicinskih zahvata u ljudski – fizički – život.⁹ U svemu tome osjećaju se značajni pomoci naprijed, koji najprije duguju dijaloškoj otvorenosti prema ovozemnim autonomnim stvarnostima zahtijevanoj od drugog Vatikanuma¹⁰ te interdisciplinarnom pristupu u metodologiji proučavanja i vrednovanja pojedinih bioetičkih tema i dilema.¹¹

⁷ Usp. E. CHIAVACCI, *Morale della vita fisica*, Edizioni Dehoniane, Bologna, 1976.; usp. S. SPINSANTI, »Vita fisica«, u: T. GOFFI – G. PIANA (ur.), *Corso di morale: II. Diakonia. Etica della persona*, Edizione rinnovata, Editrice Queriniana, Brescia, 1990., str. 127–281.

⁸ Usp. E. SCHOCKENHOFF, *Ethik des Lebens. Ein theologischer Grundriß*, Matthias-Grünwald Verlag, Mainz, 1993. (tal. izd. *Etica della vita. Un compendio teologico*, Editrice Queriniana, Brescia, 1997.); usp. M. VIDAL, »2. Etica fondamentale della vita umana«, u: ISTI, *Manuale di etica teologica: vol. II/1: Morale della persona e bioetica teologica*, Cittadella Editrice, Assisi, 1995., str. 351–390; usp. F. COMPAGNONI (ur.), *Etica della vita. Bioetica, vita, morte, malattia, tossicodipendenze, sessualità, psichiatria, risorse, professione, ricerca*, Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo (Mi), 1996.; usp. S. LEONE – S. PRIVITERA (ur.), *Il contesto culturale dell'etica della vita*, Armando Editore, Roma, 1997.

⁹ Usp. B. HÄRING, *Medical Ethics*, Fides Publishers, Notre Dame (Ind), ¹1972., St. Pauls, Slough (UK) – Maynooth (IRE), ³1991.; usp. ISTI, *Ethics of Manipulation: Issue in Medicine, Behavior Control and Genetics*, Seabury Press, New York, 1975.; usp. ISTI, *Kristov Zakon – Slobodni u Kristu: III. svezak: Drugi dio posebne moralne teologije*, KS, Zagreb, 1986., ondje posebno: II. dio *Bioetika*, str. 97–218; usp. A. R. McCORMICK, *How Brave a New World. Dilemmas in Bioethics*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 1981.; usp. V. POZAIĆ, *Čuvari života. Radosti i tjeskobe djelatnika u zdravstvu*, Centar za bioetiku, FTI, Zagreb, 1998.

¹⁰ Posebne poticaje za to imamo u: usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu »Gaudium et spes« (dalje GS) – »Radost i nada«*, 4. izdanje, Dokumenti, KS, Zagreb, 1986.; usp. ISTI, *Deklaracija »Dignitatis humanae« o vjerskoj slobodi*, ondje.

¹¹ Usp. K. DEMMER, *Leben in Menschenhand. Grundlagen des bioethischen Gesprächs*, Studien zur theologischen Ethik, Universitätsverlag – Verlag Herder, Freiburg i. Ue. – Freiburg i. Br., 1987.; usp. E. SCHOCKENHOFF, *Ethik des Lebens...*, nav. dj.

Sve to potvrđuje veliko zanimanje kršćana u širem, te moralne teologije u užem smislu za ljudski fizički život i to na način hodanja ukorak s vremenom u segmentu uvažavanja suvremenih zahtjeva: dužna pozornost i zainteresiranost za bioetiku ili suvremenu medicinsku etiku, uvažavanje zahtjeva interdisciplinarnе metodologije proučavanja i sudjelovanje u dijalogu s drugim društvenim subjektima odgovornim za zaštitu ljudskog života. Na tragu tih ideja stoji opredjeljenje da se temi »ljudski život – ugrožena vrednota« pristupi induktivno, dakle na temelju razmatranja rezultata empirijskih istraživanja koja neposredno otvaraju vrata dijalogu i interdisciplinarnosti, glavnim preduvjetima za pokazivanje spremnosti i davanje konkretnih doprinosa zajedničkim – društvenim – nastojanjima oko zaštite ljudskog života.

I. Empirijski pristup temi

Naš pristup temi »ljudski život – ugrožena vrednota« uvjetovan je zahtjevom induktivnosti. Konkretno polazište za promišljanje o ovoj temi predstavljaju rezultati socioreligijskog istraživanja provedenog pod naslovom *Vjera i moral u Hrvatskoj*¹², odobrenog od Vijeća KBF-a Sveučilišta u Zagrebu i vođenog od pokojnog pročelnika Katedre moralne teologije prof. ddr. Marijana Valkovića, te rezultati znanstvenoistraživačkog projekta provedenog pod naslovom *Europsko istraživanje vrednotâ – EVS-1999*¹³, odobrenog također od KBF-a Sveučilišta u Zagrebu i vođenog od pročelnika Katedre pastoralne teologije prof. dr. Josipa Balobana.

Valja spomenuti da objavljena djelomična izvješća navedenih istraživanja u sebi sadržavaju samo neke značajne elemente za našu temu. U prvom redu ta tvrdnja se odnosi na projekt *Vjera i moral u Hrvatskoj* koji nam donosi empirijske rezultate glede jednog aspekta bitno povezanog s cjelinom naše teme. Radi se o stanju glede pobačaja i mentaliteta u društvu.¹⁴ Na taj način postaje jasno da zadana tema »ljudski život – ugrožena vrednota« ima direktne veze s pobačajem i mentalitetom, u smislu stvarno oblikovanog mentaliteta za život (*pro life*) ili protiv života (*pro choice*). Projekt *Europsko istraživanje vrednotâ* nema mnogo elemenata koji bi direktno upućivali na neki aspekt bitno povezan s našom temom, nego tek sporadično¹⁵, ali svakako da i on služi za dobivanje ako ne iscr-

¹² Usp. RAZNI AUTORI, »Socioreligijsko istraživanje: vjera i moral u Hrvatskoj. Djelomično izvješće«, u: *Bogoslovska smotra*, vol. 68 (1998.) 4, str. 461–700.

¹³ Usp. RAZNI AUTORI, »Europsko istraživanje vrednotâ – EVS 1999. Podaci za Republiku Hrvatsku. Djelomično izvješće«, u: *Bogoslovska smotra*, vol. 70 (2000.) 2, str. 173–503.

¹⁴ Usp. S. BALOBAN – G. ČRPIĆ, »Pobačaj i mentalitet u društvu«, u: *Bogoslovska smotra*, vol. 68 (1998.) 4, str. 641–654.

¹⁵ Usp. G. ČRPIĆ – I. RIMAC, »Pregled postotaka i aritmetičkih sredina (MEAN)«, u: *Bogoslovska smotra*, vol. 70 (2000.) 2, str. 191–232, ondje posebno aritmetičke sredine za pobačaj – str. 217, za eutanaziju, samoubojstvo i alkoholiziranu vožnju – str. 218, za pušenje, prebrzu

pnog onda barem opsežnog uvida u stvarno – empirijsko – stanje shvaćanja, življenja i poštivanja nekih individualnih i društvenih vrednota, prije svega braka, spolnosti, odgoja, rada, vjere, crkvenosti, itd. o kojima ponekad direktno ovise stavovi i ponašanja prema ljudskom životu shvaćenom kao vrijednost.

Pobačaj i ljudski život: relativnost rezultata empirijskih istraživanja?

*Stavovi građana Republike Hrvatske o pobačaju*¹⁶ sadržavaju u sebi mnoštvo kontradiktornosti koje to ne bi bile ili bi ih bilo u manjem postotku da se ne radi, s jedne strane, o neupućenosti ili čak o nepoučenosti o stvarnoj naravi problema pobačaja, te s druge strane, o efektu gluhih telefona između načelnih – službenih – moralnih stavova i konkretne prakse ljudi, vjernika na ovaj ili onaj način upletenih u »pobačajnu aferu«. Naime, na tvrdnju treba li pobačaj, u smislu nužnog zla, ostati kao mogućnost odabira ženama odgovara da se s tim »potpuno slaže« 37,6%, a da »se slaže« 26,8% ispitanika. Jedno i drugo pretvoreno u uobičajeno tumačenje pod vidom »pretežno se slaže« daje rezultat od 64,4% ispitanika koji se slažu da pobačaj treba ostati kao mogućnost izbora žene.¹⁷ No, na tvrdnju prekida li se pobačajem već začeti život odgovara da se s tim »potpuno slaže« 54,7%, a da »se slaže« 25,9%, što opet daje rezultat »pretežnog slaganja« od 80,6% ispitanika.

Nije li posrijedi *contradictio in adjecto*, ukoliko 80,6% ispitanika, a što gotovo odgovara visini postotka katoličke populacije obuhvaćene istraživanjem¹⁸, smatra da pobačaj predstavlja prekid već začetog života, dok gotovo 64,4% ispitanika smatra da pobačaj treba ostati kao solucija manjeg zla unutar odobravanja mogućnosti slobodnog izbora žene. Glede toga se s pravom nameće cijeli niz pitanja, kao što su, na primjer: »[...] kako to da Hrvati i građani Hrvatske s jedne strane, razumiju i potvrđuju da je pobačaj ubojstvo, a s druge strane, ostavljaju mogućnost da se taj pobačaj izvrši; kako kršćani, katolici opravdavaju mogućnost pobačaja kada je to težak grijeh, [...]?»¹⁹ Treba, ipak, primjetiti da je kvalifikacija »da je pobačaj ubojstvo« u prvom pitanju donekle inducirana, budući da ispitaničko pitanje glasi »prekida li se pobačajem već začeti život«. Naime, svi sudionici suvremenih rasprava o pobačaju i statusu ljudskog embrija, bi-

vožnju, politička ubojstva i eksperimentiranje na ljudskim embrijima – str. 219, te za genetičku manipulaciju – str. 220; usp. G. ČRPIĆ – Ž. BIŠĆAN, »Muško i žensko između uloge i osobe. Ispitivanje promjene uloga spolova u hrvatskom društvu«, u: *Bogoslovska smotra*, vol. 70 (2000.) 2, str. 421–442, ondje posebno str. 437–438.

¹⁶ Usp. S. BALOBAN – G. ČRPIĆ, nav. dj., str. 644–648.

¹⁷ Usp. ondje, str. 645.

¹⁸ Ispitanici su se izjasnili u 89,7% slučajeva da pripadaju katoličkoj vjeri: usp. G. ČRPIĆ – I. RIMAC, »Pregled postotaka i aritmetičkih sredina (MEAN)«, u: *Bogoslovska smotra*, vol. 68 (1998.) 4, str. 491.

¹⁹ S. BALOBAN – G. ČRPIĆ, nav. dj., str. 646.

lo sekularne ili kršćanske inspiracije, slažu se da u začeću – oplodnji, odnosno fuziji muške i ženske gamete – započima novi život. Razlike se pojavljuju u trenutku kada taj isti život treba okvalificirati i vrednovati kao život osobe, a čemu mnogi nisu skloni, neovisno o konfesionalnoj i svjetonazorskoj pripadnosti. O tome najbolje svjedoče empirijska istraživanja među katolicima²⁰, iz kojih se dađe izvesti zaključak o praktičnom uvjerenju da čak i ako prihvaćaju da u začeću započima novi ljudski život, a oko čega danas ne postoje bitna razilaženja²¹, ipak pridržavaju sebi pravo određenog otpora na teorijskoj razini u poistovjećivanju ljudskog života sa životom osobe u najranijim stadijima razvoja²², pa se dosljed-

²⁰ Indikativni su rezultati Gallup istraživanja, provedenog 1992. godine u SAD-u o moralnim stavovima katolika u pitanjima pobačaja. Istraživanje pokazuje da 52% američkih katolika smatra da bi pobačaj trebalo ozakoniti »u mnogim ili gotovo u svim slučajevima«, 33% u »rijetkim slučajevima«, a samo ih 13% smatra da se pobačaj ne bi smjelo ozakoniti u »nijednom slučaju«. Istraživanje, nadalje, pokazuje da čak 15% katolika smatra da je pobačaj moralno prihvatljiv u gotovo svim slučajevima, dok ih 26% smatra da je prihvatljiv u mnogim slučajevima, njih 41% smatra u rijetkim slučajevima, a samo 13% u nijednom slučaju. O tome vidi: usp. »Catholics: 52% Support Abortion in Most Circumstances«, u: *American Political Network*, June 18, 1992; usp. »Catholics' Views Shift on Ordination; Poll Finds Majority Support Women Priests, Abortion Rights«, u: *The Washington Post*, June 19, 1992, str. A4.

²¹ Čak i veliki zagovornici ženinog prava na pobačaj smatraju da ljudska zigota pa onda ljudski embrij i fetus predstavljaju ljudski život, ali samo u biološkom smislu. To znači da biološko-genetička struktura i sastav staničnog materijala svjedoči da je u embriju i fetusu riječ o životu ljudskog podrijetla, ali se nipošto ne radi o osobi. Embrij ili fetus će postati osoba u nekom od kasnijih stadija embriogeneze unutar neprekinute ontogeneze. O nekim aspektima tako tematizirane suvremene rasprave o vrijednosti i dostojanstvu ljudskog života u ranim stadijima: usp. M. WARNOCK, »In-Vitro Fertilisation: The Ethical Issues«, u: *Philosophical Quarterly*, vol. 33 (1983.), str. 283–294; usp. H. T. ENGELHARDT, Jr., »Persons and Humans: Refashioning Ourselves in a Better Image and Likeness«, u: *ZYGON*, vol. 19, 3 (1984.), str. 281–295; usp. H.-M. SASS, »Moral Dilemmas in Perinatal Medicine and the Quest for Large Scale Embryo Research: A Disuccion of Recent Guidelines in the Federal Republic of Germany«, u: *Journal of Medicine and Philosophy*, vol. 12, 3 (1987.), str. 279–290.

²² Za tu tvrdnju ne treba tražiti potvrdu samo među laičkim, sekularnim filozofima. Mnogi suvremeni teolozi privilegiraju tradicionalni teološko-moralni stav o gradualnoj animaciji ljudskog embrija, a to znači da se od začeća pa do nekog stadija embriogeneze ne bi radilo o osobnom životu, jer embrij još nije animiran razumskom dušom. Istina, moralna i legalna zaštita embrija je neupitna, ali se embrij nikako ne bi mogao smatrati osobom, barem ne do 14. dana nakon oplodnja do kada postoji opasnost od nastajanja blizanaca. O tome usp. L. BEIRNAERT, S.J., »L'avortement est-il infanticide?«, u: *Études*, vol. 333 (1970.), str. 522ss; usp. W. RUFF, S.J., »Individualität und Personalität im embryonalen Werden. Die Frage nach dem Zeitpunkt der Geistbeseelung«, u: *Theologie und Philosophie*, vol. 34, (1970.) 1, str. 24–59; usp. B. QUELQUEJEU, O.P., »La volonté de procréer«, u: *Lumière et Vie*, vol. 21, (Aout-Octobre 1972.) 109, str. 67ss; usp. J. DONCEEL, S.J., »A Liberal Catholic View«, u: J. FEINBERG, (ur.), *The Problem of Abortion*, Wadsworth, Belmont (Ca), 1984., str. 12–20; usp. N. M. FORD, SDB, *When did I begin? Conception of the Human Individual in History, Philosophy and Science*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Oakleigh, ¹1988.; usp. J. FUCHS, S.J., »Seele und Beseelung im individual-

no tome prekid »samo« ljudskog života ne bi mogao nazivati pojmovima kvalificiranog ubojstva, budući da se čin ubojstva određuje prema ljudskoj osobi, a ne biološkom ljudskom životu. Vjerojatno bi na tragu tako impostirane logike trebalo pristupiti razumijevanju pitanja zašto 64,4% ispitanika smatra da pobačaj treba ostati kao mogućnost izbora žene. To posebno dolazi do izražaja u činjenici da 41,1% ispitanika odgovara s »potpuno se slažem« na tvrdnju smatra li pobačaj u nekim slučajevima opravdanim, dok na tu istu tvrdnju odgovara sa »slažem se« 32,3% ispitanika, što sve zajedno pod vidom »pretežito se slaže« daje 73,4% ispitanika.²³ Na temelju tih rezultata trebalo bi postati jasno zašto fenomen pobačaja ne (za)ostaje samo u okvirima mogućeg raspleta problemskih, najprije teorijskih odnosa između ljudskog života i osobnog života, nego također (za)ostaje u okvirima mogućeg raspleta problemskih, ovaj put praktičnih odnosa, to jest odnosa unutar sukoba, u datim situacijama i okolnostima, između dviju (ne)jednakih vrijednosti: života fetusa i života majke.

Da sve navedeno ne bi podleglo sindromu odmahivanja rukom i lakonskog izgovora da je sve to pretjerivanje ili možda kolaudiranje sa statističkim podacima, a koji su kao takvi ipak relativnog karaktera, svjedoče druge službene statistike za kojima smo posegnuli u Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo o broju živorođene djece i broju legalno induciranih pobačaja. Tako je, na primjer, 1987. godine u RH bilo 1,143.986 žena u fertilnoj dobi među kojima je iste godine evidentirano 59.209 živorođene djece i sveukupno 57.112 pobačaja od kojih je čak 48.608 pobačaja bilo legalno inducirano. To konkretno znači da je na jedno živorođeno dijete 0,82 djeteta pobačeno i da je u prosjeku na 1000 žena u fertilnoj dobi počinjeno 49,92 pobačaja što znači da je u RH u prosjeku svaka dvadeseta žena 1987. godine imala legalni pobačaj.²⁴ Deset godina kasnije, točnije 1997. godine, prema podacima spomenutog Zavoda imamo drastičan pad broja legalno induciranih pobačaja. Statistika za tu godinu kaže slijedeće: u RH je 1997. godine bilo 1,105.089 žena u fertilnoj dobi među kojima je evidentirano 55.501 živorođeno dijete²⁵, dakle 3708 živorođene djece manje nego deset godina ranije, i sveukupno 16.400 pobačaja od kojih je 10.036 pobačaja bilo legalno inducirano. To konkretno znači da je na jedno živorođeno dijete 0,18 djece pobačeno i da je u prosjeku na 1000 žena u fertilnoj dobi počinjeno 18,84 pobačaja što znači da je

len Werden des Menschen«, u: *Stimmen der Zeit*, vol. 114 (1989.), str. 522-530; usp. T. A. SHANNON – A. B. WOLTER, OFM, »Reflections on the Moral Status of the Pre-embryo«, u: *Theological Studies*, vol. 51 (1990.) 4, str. 603-626; usp. A. R. McCORMICK, S.J., »Who or What is the Preembryo«, u: *Kennedy Institute of Ethics Journal*, vol. 1 (1991.) 1, str. 1-15.

²³ Usp. S. BALOBAN – G. ČRPIĆ, nav. dj., str. 645.

²⁴ Usp. HRVATSKI ZAVOD ZA JAVNO ZDRAVSTVO, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1998. godinu*, Zagreb, 1999., tablica – 1, str. 250.

²⁵ Usp. ondje, tablica – 1, str. 250.

u RH u prosjeku svaka pedeset treća žena 1997. godine prakticirala legalni pobačaj.²⁶ Izneseni statistički podaci na prvi pogled ulijevaju nadu u vraćanje pronatalitetnog mentaliteta u sve stariju populaciju RH, utoliko što se broj legalno induciranih pobačaja u dvama godištim s razmakom od deset godina, to jest 1987. i 1997., smanjio gotovo za pet puta (precizno: $48.608 : 10.036 = 4,84$).²⁷

Kad je u pitanju vjerska pripadnost i pobačaj, onda valja ustvrditi da za dobar dio populacije uopće ne postoje bitnije razlike u nekim opredjeljenjima pred pobačajem pod vidom katolik/ne-katolik. Statistike govore da među onima koji češće idu na nedjeljne mise ima 39,5% muškaraca i 36% žena koji odobravaju pobačaj u slučaju da žena nije udana, pri čemu postoji veliki skok u odobravanju pobačaja kada žena nije udana kod mladih vjernika u dobi između 18 i 24 godine, gdje 48% muškaraca i 49% žena odobrava pobačaj u slučaju da djevojka nije udana.²⁸ Da bi se izbjegla opasnost od svaljivanja krivnje na druge, a pogotovo zbog koliko-toliko jasnih statističkih pokazatelja, valja nedvosmisleno potvrditi da vjernici katolici dobrim dijelom prihvaćaju stavove drugih građana u društvu

²⁶ Usp. ondje, tablica – 2, str. 251.

²⁷ Čini se, ipak, da je stvarnost mnogo drukčija – okrutnija – od statističkih pokazatelja. Naime, s velikom vjerojatnošću se može tvrditi da se uopće ne radi o drastičnom smanjenju stvarno počinjenih pobačaja, nego samo o drastičnom smanjenju broja registriranih, odnosno prijavljenih pobačaja. Zašto? Postoji više razloga. Najprije 1987. godine u RH je na planu gospodarskih odnosa vladao sustav samoupravnog socijalizma i društvenog vlasništva, dok su 1997. godine bili na snazi kakvi-takvi zakoni tržišnog gospodarstva i privatnog vlasništva. Ta činjenica je ozbiljno utjecala na narav sustava zdravstvene zaštite i medicinske skrbi, a što se najprije odrazilo na pojavu privatnih liječničkih ordinacija. Koliki je broj privatnih ginekoloških ordinacija u RH i koliki ih broj posjeduje dozvolu za legalno vršenje pobačaja, tih podataka nemamo, ali je veoma dobro poznata stvar, koju možemo osobno potvrditi iz iskustva hagioterapijske pomoći ženama s postpobačajnom traumom, da pobačaj u privatnoj klinici košta 500 DEM ili u protuvrijednosti 2000 Kn. Za plaćeni iznos se ne dobija nikakva priznanica s nadnevkom, pečatom i potpisom ovlaštene osobe. Iz toga se daje s velikom vjerojatnošću zaključiti, jer ne postoje drugi parametri koji bi to opovrgavali, da je drastični pad broja legalno induciranih pobačaja, radi se o padu gotovo za pet puta, zapravo statistički privid i zloupotreba zakona pravne države. Drugim riječima, najvjerojatnije se radi o dvostrukom kršenju zakona pravne države: prvo, zbog službenog nezavodenja i neprijavlivanja počinjenih pobačaja, a za koje može također postojati sumnja jesu li uopće učinjeni u skladu sa zahtjevima legalnosti (ova posljednja se još uvijek utvrđuje na temelju staroga zakona o prekidu trudnoće: *ZAKON o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rođanju djece* (21. travnja 1978.), u: *Narodne novine SR Hrvatske*, br. 18–162/78, 4. svibnja 1978.); drugo, protupravno stjecanje materijalne koristi koja u ovom slučaju seže do vrtoglavih novčanih sredstava. Naime, ukoliko bi se poslužili nepopularnom metodom proizvoljnog izračunavanja pa na mjesto pretpostavljene vjerojatnosti stavili stvarnu sigurnost u iznesene podatke, tada bi statistička razlika broja legalno induciranih pobačaja između godine 1987. i godine 1997., a radi se o 38.572 pobačaja, pomnožena s 500 DEM po jednom pobačaju dala fantastičnih 19.286.000 DEM ili 77.144.000 Kn.

²⁸ Usp. G. ČRPIĆ – Ž. BIŠĆAN, nav. dj., str. 437.

kada su u pitanju posebne – specijalne – situacije ili okolnosti u kojima se nalazi ili novozačeti plod (npr. urođena malformacija), ili majka (npr. život u opasnosti) ili obitelj u cjelini (npr. regulacija rađanja).²⁹

Kratki presjek drugih oblika ugroženosti ljudskog života

Dva spomenuta istraživanja koja uzimamo kao empirijsku osnovu za promišljanje o »ljudskom životu – ugroženoj vrednosti« u hrvatskom društvu, na žalost, ne sadržavaju i druge iscrpnije podatke o nekim drugim oblicima i načinima ugrožavanja ljudskog života. Istini za volju postoje oskudni pokazatelji za neke druge oblike ugrožavanja života osim pobačaja.³⁰ U svakom slučaju možemo i sami doći do nekih pokazatelja o stvarnoj ugroženosti ljudskog života, štoviše, svima nam je, na primjer, dobro poznato stanje ovisnosti o drogama u RH. Podaci o bolnički i ambulantno liječenim ovisnicima u RH tijekom, na primjer, 1997. godine pokazuju brojku od 2192 liječene osobe zbog ovisnosti, a samo dvije godine ranije, točnije 1995., bilo ih je 1144 osobe. Najveći broj ovisnika na 100.000 stanovnika zabilježen je u Splitsko-dalmatinskoj županiji, gdje taj broj iznosi 130,3. Što se tiče uporabljene droge, među ženama i muškarcima znatno prevladavaju opijati na koje otpada ukupno 81,9%.³¹ Danas je poznato da se sva-

²⁹ Svi statistički pokazatelji stavljaju na uvid da se ne može govoriti o nekoj drastičnoj brojčanoj razlici u prakticiranju legalno induciranih pobačaja između zemalja koje su tradicionalno i većinski katoličke od onih koje to nisu. Iako je primjetno da posljednjih godina, službeno statistički gledano, broj legalno induciranih pobačaja u većini zemalja opada, to ipak još ništa ne kaže o stvarnom stanju na razini mentaliteta u određenoj populaciji ili naciji, u smislu da je prevaga na strani pronatalnog nasuprot proabortivnom mentalitetu. Naime, posljednjih godina je porasla kampanja i učinkovitost, osobito u europskim tranzicijskim i srednjoazijskim zemljama, primjene kontraceptivnih programa zaštite od začeca što uvelike doprinosi smanjenju broja neželjenih trudnoća, dakle i mogućih pobačaja. Iz perspektive katoličkog moralnog nauka problem time uopće nije riješen, nego je samo prebačen na drugu razinu. Više o statističkim podacima o pobačaju u svijetu vidi: usp. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, *Book of the Year (1996.)* i (1997.), Encyclopaedia Britannica Inc., London, 1996. i 1997. O ondje sadržanim podacima vidi također: usp. E. SPAZIANTE, »L'aborto nel mondo. Aggiornamento statistico-epidemiologico in tema di aborto legalmente registrato«, u: *Medicina e Morale*, vol. 48 (1998.) 2, str. 313–368; usp. ISTI, »L'aborto provocato: dimensioni planetarie del fenomeno. Aspetti epidemiologici, demografici e considerazioni di bioetica sociale«, u: *Medicina e Morale*, vol. 46 (1996.) 6, str. 1083–1134; usp. ISTI, »Induced abortion in today's world«, u: *Medicina e Morale*, vol. 50, (2000.) 2, str. 319–347.

³⁰ Usp. G. ČRPIĆ – I. RIMAC, nav. dj., str. 217–220.

³¹ To su samo neki službeni podaci, ali je poznato da u govoru o ovisnosti o drogama službene statistike treba pomnožiti s 3 ili čak s 4 da bi se dobila realna slika stanja stvari u društvu. O navedenim i nekim drugim korisnim podacima vidi: usp. Lj. HOTUJAC, »Povijest droge i ovisnosti«, u: V. POZAIĆ, *Droga: od beznada do nade*, Centar za Bioetiku – FTI, Zagreb, ²1999., str. 15–64, ondje posebno, str. 50–57.

ke godine u ovisnike o drogama regrutira od 1000 do 1200 novih osoba, a da je droga već podavno prešla prag osnovnih škola što govori o alarmantnom stanju ugroženosti ljudskog života. »Uživanje drogâ« spada u direktnu povredu fizičkog života, a što su sve ovisnici kadri učiniti da bi došli do doze droge ili u samom stanju delirija, možemo samo zamisliti kako, kada i koliko se izlaže ljudski život opasnosti. Nadalje, od posljedica Domovinskog rata i ratnih stradanja u RH je porasla suicidalna aktivnost, pogotovo među populacijom razvojačenih branitelja. Iako je sadašnja suicidalna aktivnost povezana s uzrokom ratnih stradanja, to nipošto ne umanjuje težinu ugroženosti ljudskog života pod tim vidom, tim više što suicida uvijek ima, a o čemu danas svjedoči psiho-ekonomsko stanje starijih i umirovljenih osoba koje često pribjegavaju samoubojstvu zbog dovedenosti na rub beznađa i neimaštine, što je vjerojatno uzrok u obliku suočenja s ispraženjom matricom vlastitog dostojanstva pred samim sobom i drugim ljudima. Državni statistički podaci o suicidima u RH od 1985. do 1997. godine pokazuju da se broj samoubojstava održava približno na istoj razini s prosječnom godišnjom stopom od 22,4 samoubojstva na 100.000 stanovnika. U tom razdoblju, dakle 1985.–1997., u RH je počinjeno 13.853 samoubojstava. Najveći broj samoubojstava počinjen je 1992. godine kada ih je bilo 1156, dok ih je najmanje (930) bilo 1995. godine. Iz analize stope samoubojstava po spolu i dobi proizlazi da su najzastupljenija skupina muškarci i žene srednje do starije životne dobi. Razina samoubojstva pokazuje da se RH nalazi među zemljama s povišenom razinom te je time alarmantno stanje ugroženosti ljudskog života veće.³² Ništa manje nije učestalo kvalificirano ubojstvo, o čemu svakodnevno možemo čitati u dnevnom tisku. Ponekad smo suočeni i s gnjusnim činima čedomorstva.

Nadalje, suvremeno vrijeme u kojemu živimo nosi u sebi dva tipična vida ugroženosti ljudskog života: stradavanje i ranjavanje na radu i prometne nesreće. I dok je stradavanje i ranjavanje na poslu kod nas još uvijek prilično tabu-tema, što je i logično pored jedne četvrtine radno sposobnih bez posla, iako nam sve češće dolaze vijesti o stradavanju na poslu zbog ljudskog nemara, dotle smo svakodnevno bombardirani izvještajima o prometnim nesrećama, često i sa smrtnim ishodima. Da je tomu tako treba najprije zahvaliti ljudskom čimbeniku, u što ulaze neprilagođena brzina uvjetima na cesti, nepoštivanje prometnih propisa i vožnja u alkoholiziranom ili drogiranom stanju. Osim ljudskih pogrešaka postoje i one društvene. Naime, postavlja se logično pitanje o kvaliteti naših cesta i prometnih pravaca. Dok većina građana vapi za »bijesnim autima«, a jedan dio njih već ih je sebi priuštio, dotle se ceste u RH sporo popravljaju odnosno prilagođa-

---

³² O tome detaljnije vidi: usp. M. DEFINIS GOJANOVIĆ – A. SMOLJANOVIĆ – M. ERCEG – Ž. MARUŠIĆ, »Samoubojstva u Republici Hrvatskoj (analiza mortalitetnih podataka)«, u: *Vladavina prava*, vol. 3 (1999.) 6, str. 171–182.

vaju suvremenim tehnološkim zahtjevima. Mnogo odgovornosti je na pojedincima, ali je ništa manje nema na društvu u cjelini, pogotovo na politici neosjetljivoj za stanje ljudi u prometu. Alkohol je jedan od najvećih protivnika vožnje, odnosno najvećih uzročnika stradanja u prometu. No, alkoholizam kao društveni fenomen i kao pojedinačni problem također predstavlja jedan od značajnih vidova ugroženosti ljudskog života općenito. Ne treba dvojiti da je fenomen alkoholizma u RH također prisutan i ozbiljan problem.

Dometi i mogućnosti suvremene biomedicine otvorili su vrata zahvatima u same početke ljudskog života. Danas se u trima klinikama u Zagrebu (»Petrova«, »Merkur«, »Sveti Duh«) obavljaju zahvati na polju humane izvantjelesne reprodukcije (FIVET) pri čemu se također provode programi zamrzavanja ljudskih embrija kao i prenatalne genetičke dijagnostike. Početak ljudskog života je predmet laboratorijske fabrikacije³³ u RH još od početka osamdesetih godina XX. stoljeća (Robert Varga, kod nas prvo dijete »iz epruvete«, rođen je već 1983., dakle samo pet godina nakon što je 1978. u Velikoj Britaniji rođena Louise Brown, prvo dijete »iz epruvete« uopće). Iako je teško doći do službenih podataka o tome koliki se broj jajnih stanica oplođuje u jednom tretmanu izvantjelesne oplodnje, koliko ih se slijedom toga zamrzava, koliko uopće danas ima zamrznutih embrija u RH te u kojem omjeru se primjenjuju tehnike prenatalne genetičke dijagnostike u eugeničke svrhe, ipak se dađe zaključiti da, gledajući opće parametre o ovoj materiji u svijetu i Europi³⁴, uza svu osposobljenost i dobru volju liječnika i znanstvenika, ugroženost ljudskog života u ranim stadijima razvoja tijekom postupaka izvantjelesne oplodnje je značajna, a u nekim zahvatima veoma

³³ Indikativni su naslovi nekih djela koji se bave tom tematikom iz moralne perspektive: usp. P. RAMSEY, *Fabricated Man. The Ethics of Genetic Control*, Yale University Press, 5th Edition, New Haven – London, 1974.; usp. D. TETTAMANZI, *Bambini fabbricati. Fertilizzazione in vitro embryo transfer*, Edizioni Piemme, Casale Monferrato, 1985.

³⁴ O nekim empirijskim, biomedicinskim negativnim datostima glede navedenih tematika vidi: usp. C. P. TALLO – B. VOHR – W. OH, et al., »Maternal and Neonatal Morbidity Associated With In Vitro Fertilization«, u: *Journal of Pediatrics*, vol. 127 (1995.), str. 794–800; usp. I. SOUSSIS – J. C. HARPER – A. H. HANDYSIDE, et al., »Obstetric Outcome of Pregnancies Resulting From Embryos Biopsied for Pre-Implantation Diagnosis of Inherited Disease«, u: *British Journal of Obstetrics and Gynaecology*, vol. 103 (1996.), str. 784–788; usp. M. Y. DAWOOD, »In Vitro Fertilization, Gamete Intrafallopian Transfer, and Superovulation With Intrauterine Insemination: Efficacy and Potential Health Hazards on Babies Delivered«, u: *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, vol. 174 (1996.), str. 1208–1217. Veoma iscrpne i zanimljive studije o analizi zakona i normativnih usmjerenja na polju izvantjelesne oplodnje u svijetu sa svim relevantnim etičkim i legalnim upitnostima vidi: usp. M. L. DI PIETRO, »Analisi comparata delle leggi e degli orientamenti normativi in materia di fecondazione artificiale«, u: *Medicina e Morale*, vol. 43 (1993.) 1, str. 231–282; usp. M. SCALABRINO SPADEA, »La tutela internazionale dell'embrione e del feto. In margine a tre recenti deliberazioni assembleari europee«, u: *Medicina e Morale*, vol. 39 (1989.) 4, str. 717–731.

velika. O tome najbolje svjedoče analize relevantnih uzroka i posljedica na tom polju biomedicinske prakse.³⁵

Široka primjena analgetika i suvremene tehnologije u medicinskoj praksi sve više doprinose potamnjenu standardiziranog empirijskog trenutka u razgraničenju između života i smrti. Delikatnost moralnog fenomena eutanazije i liječnički potpomognutog samoubojstva je dobro poznata, a koliko je složena i često prijeporna liječnička praksa na bolesnicima u terminalnom stadiju života, posebno onima u predkomačnim i komačnim stanjima ili u teškim i nepodnošljivim stanjima patnje i boli, najbolje svjedoče suvremene bioetičke rasprave o dijagnosticiranju trenutka smrti u kontekstu moždane smrti.³⁶ Liječnička profesija čini sve ne bi li na vani sebe zaštitila, zakonske pretpostavke za eutanaziju i liječnički potpomognuto samoubojstvo ne postoje, dok je dobro poznato da u suvremenoj hipertehnologiziranoj medicinskoj praksi postoji cijeli niz okolnosti u kojima nije lako razlučiti između »liječničkog čina« i »eutanazijskog čina«. Time se ne želi direktno tvrditi da se u RH prakticira eutanazija, nego se samo skreće pozornost na probleme koji se, htjelo se priznati ili ne, javljaju kod teško oboljelih terminalnih i komačoznih bolesnika, a koje često nije moguće svesti na tradicionalno zadane okvire liječničkog – moralnog – čina. Sve govori da i tu postoji ne mali niz obilježja realne ugroženosti fizičkog života. Problem preciznog dijagnosticiranja ljudske smrti je neodvojivo povezan i s transplantacijskom medicinom³⁷ koja je danas gotovo postala predmetom liječničke rutine, ali se osjeća veliki nedostatak organa čemu treba potražiti uzrok, između ostalog, u

³⁵ O opasnostima koje slijede iz tehnika izvantjelesne oplodnje na temelju ponuđenih suvremenih analiza, statističko-socioloških, biomedicinskih, legalnih i etičkih usp. M. L. DI PIETRO – S. FARNALI, »Lo statuto dell'embrione umano: i risultati di una indagine conoscitiva«, u: *Medicina e Morale*, vol. 41 (1991.) 6, str. 1007–1044; usp. ISTA – R. MINACORI, »Qual e rischio delle tecniche di fecondazione artificiale?«, u: *Medicina e Morale*, vol. 48 (1998.) 3, str. 465–497.

³⁶ O toj biomedicinskoj i bioetičkoj temi postoji neizmjerljiva literatura. Ovdje izdvajamo nekoliko bibliografskih jedinica koje mogu pružiti cjelovit uvid u problematiku. Usp. C. CHAGAS, (ur.), *Working Group on the Artificial Prolongation of Life and the Determination of the Exact Moment of Death*, Pontificia Academia Scientiarum, Vatican City, 1986.; usp. J. C. FACKLER – M. C. ROGERS, »Is Brain Death Really Cessation of All Intracranial Function?«, u: *Journal of Pediatrics*, vol. 110 (1987.), str. 84–86; usp. R. J. WHITE – H. ANGSTWURM – I. CARASCO DE PAULA, (ur.), *Working Group on the Determination of Brain Death and Its Relationship to Human Death*, (10–14 December 1989.), Pontificiae Academiae Scientiarum Scripta Varia – 83, Pontificia Academia Scientiarum, Vatican City, 1992.; usp. R. D. TROUG, »Is It Time to Abandon Brain Death«, u: *The Hastings Center Report*, vol. 27 (1997.) 1, str. 29–37.

³⁷ Usp. S. J. YOUNGNER – C. S. LANDEFELD – C. J. COULTON – B. W. JUKNIALIS – M. LEARY, »'Brain Death' and Organ Retrieval: A Cross-Sectional Survey of Knowledge and Concepts Among Health Professionals«, u: *The Journal of the American Medical Association*, vol. 261 (1989.), str. 2205–2210.

nisko razvijenoj svijesti doniranja organa. U pozadini nedostatka organa za transplantaciju nalazi se užareni moralni problem trgovine ljudskim organima koja, u velikom postotku, implicira lišavanje života ili teško sakaćenje davatelja organa na nekom trećem kraju svijeta.

Dojmljivost statističkih pokazatelja, posebno o pobačaju, ovisnosti i samoubojstvu, kao i provizorno promišljanje o drugim vidovima ugroženosti fizičkog života, upućuju na jedinstven zaključak da je ljudski život u hrvatskom društvu ozbiljno ugrožen. Načini, metode, okviri, situacije i okolnosti ugroženosti ne razlikuju se bitno od onih postojećih u drugim društvima. To, međutim, uopće ne može biti izgovor koji bi na bilo koji način umanjio našu zabrinutost, skrb i odgovornost za ljudski život.

Na kraju, kršćaninu se uvijek iznova postavlja ozbiljno pitanje vrednovanja i uopće kriterija za moralno vrednovanje opisanog stanja ili nekih konkretnih djelovanja i ponašanja prema ljudskom životu. Pred različitim ponudama rješenja tih problema izbor pada na individualizaciju i analizu temeljnih poticaja koje je dao papa Ivan Pavao II. u enciklici *Evangelium vitae*, svojevrsnoj moralnoj antologiji o vrijednosti i dostojanstvu ljudskog života.

II. Ivan Pavao II. o ljudskom životu

Katolička crkva s velikim zanimanjem prati i aktivno sudjeluje u suvremenim, bilo društvenim, političkim ili znanstvenim gibanjima povezanim s ljudskim životom, prije svega u smislu podizanja glasa u njegovu zaštitu, promicanja njegovog dostojanstva i poticanja vjernika te svih ljudi dobre volje na odgovorno držanje pred ljudskim životom i djelovanje prema ljudskom životu, osobito u njegovim delikatnim, rubnim stadijima postojanja: nastajanje/rađanje i nestajanje/umiranje.³⁸ Ne samo među katolicima, nego i šire, papa Ivan Pavao II. je poznat i priznat kao neumorni borac za ljudski život, ustajući posebno u zaštitu još nerođenih protiv pobačaja, eksperimentiranja na embrijima i njihovog zamrzavanja i kloniranja te u zaštitu neizlječivih terminalnih bolesnika protiv eutanazije i liječnički potpomognutog samoubojstva.³⁹ Radi se o mnogim novim i so-

³⁸ Nemoguće je nabrojiti sva mjesta koja govore u prilog navedenoj tvrdnji. Izdvajamo ona najvažnija: usp. GS, br. 27–28 i br. 50–52; usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *De abortu procurato* (dalje DeAP). Izjava o namjernom pobačaju, (18. studenoga 1974.); usp. ISTA, *Izjava o eutanaziji »Jura et Bona«*, (5. svibnja 1980.); usp. ISTA, *Donum vitae* (dalje DV) – *Dar života*, (22. veljače 1987.), Naputak poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja. Odgovori na neka aktualna pitanja, Dokumenti 88, KS, Zagreb, 1987.; usp. IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae* (dalje EV) – *Evandjelje života*, (25. ožujka 1995.), Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života, Dokumenti 103, KS, Zagreb, 1995.

³⁹ Rijedak je tjedan da se Ivan Pavao II. ne oglasi osobno ili putem svojih dikasterija u prilog zaštiti i poštivanju dostojanstva ljudskog života u svim stadijima egzistencije.

fisticiranim – tehnologiziranim – zahvatima u ljudski život koji prije dva, tri ili više desetljeća uopće nisu bili mogući.

Jednu od najprodornijih dijagnostičkih analiza suvremenog stanja ljudskog duha i djelovanja prema ljudskom životu dao je upravo papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Evandjelje života* o vrijednosti i dostojanstvu ljudskog života. Može se reći da je u enciklici riječ o dijagnostičkom iskazu općeg stanja ljudskog duha i djelovanja, koji onda ima za jednu od posljedica posebno stanje ljudskog duha i djelovanja vis-a-vis ljudskog života. Zanimljivo je, međutim, da izraz *Evandjelje života* sam za sebe uopće ne postoji u Svetom pismu, ali ipak veoma dobro izražava bitni aspekt svetopisamske poruke: »Evandjelje života nalazi se u srcu Isusove poruke.«⁴⁰ Nadalje, »*Evandjelje života* je konkretna stvarnost, jer se sastoji u navještaju *same Isusove osobe*«⁴¹. Zbog toga sažeti prikaz suvremenog stanja ljudskog duha i djelovanja prema ljudskom životu ne može zaobići iznesene sadržaje u spomenutoj enciklici. Razlog za to pronalazimo u Izvještaju kardinalskog zbora od 7. travnja 1991., u vrijeme kada su se kardinali okupili na izvanredni konzistorij u Rimu (4.–7. travnja 1991.) i raspravljali o prijetnjama ljudskom životu te zatražili od Ivana Pavla II. da se oglasi o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života⁴²: »Nastoji se da enciklika postane središnja odnosna točka u obrani života za kojega je Crkva pozvana da bude velika zaštitnica.«⁴³

»Kultura smrti« i »struktura grijeha«

Nakon uvodnih promišljanja⁴⁴, Ivan Pavao II. otvara prvu temu enciklike s kojom pokušava dati temeljne obrise opisu sadašnjih prijetnji ljudskom životu, upozoravajući na potrebu dobrog uočavanja stanja stvari u pristupu fenomenu ljudskog života u suvremenom dobu.⁴⁵ Papa ističe da će »dvadeseto stoljeće biti smatrano jednom epohom masovnih napada na život, neprekidnom serijom rato-

---

⁴⁰ EV, br. 1.

⁴¹ EV, br. 29, (emfaze ondje).

⁴² O tom događaju nas izvještava i sama enciklika: usp. EV, br. 5.

⁴³ L. MELINA, *Corso di bioetica. Il Vangelo della vita*, Edizioni Piemme, Casale Monferrato (Al), 1996., str. 18 (autor navodi *L'Osservatore Romano*, 8. travnja 1991.). Može se također primjetiti da je velika većina sadržaja u ovoj enciklici već bila objavljena godinu ranije u: PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA PASTORALE PER GLI OPERATORI SANITARI, *Carta degli Operatori Sanitari*, Pontificio Consiglio della Pastorale per gli Operatori Sanitari, Città del Vaticano, 1-3 1994. Budući da se ovaj potonji dokument uglavnom sastoji od prethodnih crkvenih dokumenata i mnoštva papinih poruka o materiji, dade se zaključiti kako je *Evandjelje života* stvarno enciklika koja je nastajala duže razdoblje, a što potvrđuje i ranije spomenuti konzistorij kardinala iz 1991.

⁴⁴ Usp. EV, br. 1–6.

⁴⁵ Usp. EV, br. 7–28.

va i trajnim masakrom nevinih ljudskih života⁴⁶. Posrijedi je cijeli niz uzroka koji navode na zaključak da se tu radi o »pomračenju vrijednosti života«⁴⁷, života koji se kontinuirano obezvrjeđuje i ranjava, kako u početnim tako i u zadnjim stadijima postojanja. Opasnosti koje od davnine prijete ljudskom životu i dalje ustrajavaju (ubojstvo, nasilje), ali se pojavljuju i neki novi oblici. »Kako ne misliti na nasilje koje se nanosi milijunima ljudskih bića, posebno djece, pritisnute bijedom, neishranjenošću i glađu, zbog nepravedne podjele bogatstva među narodima i društvenim slojevima? Ili na urođeno nasilje, još prije negoli u ratu, u sablažnjivoj trgovini oružjem, koja podupire spiralu tolikih oružanih sukoba koji okrvavljaju svijet? Ili na sjetvu smrti koja se obavlja nepromišljenim poremećajem ekološke ravnoteže, krivičnim širenjem droge ili podupiranjem raznih oblika vršenja seksualnosti koji su, osim što su moralno neprihvatljivi, predznaci velikih rizika za život? Nemoguće je registrirati na kompletan način širok niz prijetnji ljudskom životu, toliko je oblika, otvorenih i podmuklih, koje one zauzimaju u naše vrijeme.«⁴⁸

Opći okvir današnjice je označen jednom veoma prodornom sintagmom koja u stvarnosti obilježava nastajanje i širenje individualističkog, materijalističkog i antisolidarističkog mentaliteta koji ide dotle da negira ne samo pravo na život nego i ljudski život uopće: u pozadini se radi o sintagmi »kultura smrti« koja je obilježena *strukturuom grijeha* i nekom vrstom, ističe papa, *zavjere protiv života*.⁴⁹ Uzroke današnjem stanju vrijednosti ljudskog života obuhvaćenom sintagmom »kultura smrti«⁵⁰ papa prepoznaje u nekoliko krucijalnih čimbenika, onih čimbenika koji se mogu direktno povezati s nekim temeljnim idejama post-modernog društva: radi se o pervertiranoj ideji ljudske slobode⁵¹, zatim o pomračenju smisla Boga i čovjeka⁵² kao i o praktičnom materijalizmu⁵³. Svi ti pojedini

⁴⁶ EV, br. 17.

⁴⁷ EV, br. 10.

⁴⁸ EV, br. 10.

⁴⁹ Usp. EV, br. 12.

⁵⁰ Pokušaj idejnog približavanja, rekli bismo pojmovnog tumačenja sintagme »kultura smrti« vidi: usp. G. MIRANDA, »'Cultura della morte': analisi di un concetto e di un dramma«, u: PONTIFICIA ACCADEMIA PER LA VITA, *Commento interdisciplinare alla »Evangelium vitae«*, R. LUCAS LUCAS – E. SGRECCIA (ur.), Libreria Editrice Vaticana, Vaticano, 1997., str. 225–243.

⁵¹ Usp. EV, br. 18–19.

⁵² Usp. EV, br. 21–22.

⁵³ Usp. EV, br. 23. Promišljanja o enciklici pokazuju veliko slaganje s dijagnozom postojećeg stanja ljudskog života u suvremenom dobu koje je dao Ivan Pavao II. O tome vidi: usp. S. MARTELLI, »Vita sotto condizione. Società post-moderna ed aggressioni alla vita«, u: M. TOSO (ur.), *Educare alla vita. Studi sull' »Evangelium vitae« di Giovanni Paolo II*, Biblioteca di Scienze Religiose – 123, Libreria Ateneo Salesiano, Roma, 1996., str. 13–28; usp. R. LUCAS LUCAS, »Il soggettivismo e l'individualismo della libertà: radice della violenza con-

načni čimbenici doprinose stvaranju i jednog općeg čimbenika, to jest *urote* protiv ljudskog života, prihvaćajući olako određena stanja protivna dostojanstvu ljudskog života⁵⁴, a koja se čak na međunarodnoj razini pojavljuju u formi programiranih prijetnji na »znanstveni i sustavan način«⁵⁵. Svi čimbenici se u svojoj najintimnijoj sferi razotkrivaju isprepleteni »strukturama grijeha«⁵⁶ koje se najprodornije očituju kao »kultura smrti«⁵⁷ ili »urota protiv ljudskog života«. Papa ne gaji nikakve iluzije glede lijeka protiv »kulture smrti«. To može biti samo »kultura života«⁵⁸, dakle ona kultura koja se temelji i izgrađuje na Kristovom Evanđelju.

Bez obzira što su dijagnostički momenti današnjeg stanja vrijednosti i poštivanja ljudskog života dosta posrnuli i potamnjeni, papa se s druge strane, ipak, uspjeva otrgnuti totalnom pesimizmu pred postmodernim društvom i kulturom, uočavajući pojavu nekih pozitivnih, kako sam kaže, »znakova nade«⁵⁹. »Znakove nade« papa vidi u postojanju još uvijek požrtvovnih supružnika otvorenih životu i potomstvu, u osnivanju centara za pomoć životu, u širenju skupina koje njeguju gostoprimstvo prema onima koji su napušteni, u razvoju medicine koja otvara obećavajuće perspektive, u pojavi pokreta u korist života, protiv rata i smrtno kazne te u povećanoj pažnji prema kvaliteti života i ekologiji.⁶⁰ Još jedan od pozitivnih znakova nade u postmodernom društvu u prilog ljudskom životu kojega papa ne propušta istaknuti, a odnosi se na bioetiku. Stoga ga sa zadovoljstvom ističemo da je »posebno znakovito buđenje etičkog razmišljanja o životu: nastankom i sve raširenijim razvitkom *bioetike* podržavaju se razmišljanje i dijalog među vjernicima i nevjernicima, kao i među vjernicima različitih religija o etičkim problemima, pa i temeljnima, koji se tiču čovjekova života«⁶¹.

Ovaj navod, po našem sudu, sadržava u sebi samu srž jednog od temeljnih zahtjeva koji se postavlja pred suvremenog kršćanina, katolika, na pragu trećeg milenija kada je riječ o zaštiti i poštivanju ljudskog života i njegova dostojanstva. Taj zahtjev je sadržan u mukotrpnom i otvorenom dijalogu među svim lju-

---

tro la vita umana«, u: PONTIFICIA ACCADEMIA PER LA VITA, *Commento interdisciplinare alla »Evangelium vitae«*, nav. dj., str. 245–262; usp. R. FISICHELLA, »Il secolarismo e la perdita di Dio«, u: nav. mj., str. 263–276; usp. G. MURARO, »Le attuali minacce alla vita umana secondo 'Evangelium vitae'«, u: G. RUSSO (ur.), *Evangelium vitae. Commento all'enciclica sulla bioetica*, Editrice Elle Di Ci * Leumann, Torino, 1995., str. 27–45.

⁵⁴ Usp. EV, br. 4 i br. 11.

⁵⁵ EV, br. 17.

⁵⁶ Usp. EV, br. 12, br. 29, br. 54.

⁵⁷ Usp. EV, br. 12, br. 19, br. 21, br. 26, br. 28, br. 50, br. 64, br. 87, br. 95, br. 100.

⁵⁸ Usp. EV, br. 6, br. 21, br. 28, br. 50, br. 77, br. 78, br. 82, br. 87, br. 97, br. 100.

⁵⁹ EV, br. 25–28.

⁶⁰ Usp. EV, br. 26–27.

⁶¹ EV, br. 27, (emfaza ondje).

dima dobre volje, među različitim filozofijama, kulturama i religijama. Istina, dijalog treba biti motiviran ispravnom savješću, kako to ističe *Gaudium et spes*: »Time što su vjerni savjesti, kršćani se povezuju s ostalim ljudima u traženju istine i istinskom rješavanju tolikih moralnih problema koji nastaju u životu pojedinaca i u životu društva.«⁶² Stoga je ne samo promašeno, nego i osuđeno na propast zatvaranje pred drugim ljudima, ne-istomišljenicima, i na taj način pred izazovima koji se pred kršćane nameću u suvremenom društvu. Briga za istinu ne može biti isključiva i getoizirajuća, budući da će nas samo istina osloboditi, a dobro je poznato kako je u povijesti završavala »istina« isključivosti i getoizma. Odlika kršćanina, katolika, u praskozorje trećeg milenija mora biti dijalog i potpuno povjerenje u Duha Kristova da se ne bojimo što ćemo govoriti kada nas »pozovu na sud«, jer ako nas savjest ne optužuje, tada možemo zaufano k Bogu.⁶³

Evandjelje života – srž kršćanske poruke o životu

U nastavku enciklika *Evangelium vitae* donosi »kršćansku poruku o životu«⁶⁴ pod motom Kristove poruke »došao sam da život imaju«. Ovo poglavlje je zapravo biblijsko-teološko rasvjetljavanje smisla, značenja i sadržaja *Evandjelja života*. Širokom lepezom biblijskih tekstova papa doziva u pamet povijest spasenja⁶⁵, praksu u Isusovom životu⁶⁶ i otajstvo Križa⁶⁷ pomoću kojih skicira smisao i ističe kršćansko značenje vrijednosti ljudskog života. Na prvom mjestu treba skrenuti pozornost na činjenicu da za kršćanina u stvarnosti nema druge opcije pred ljudskim životom, osim one da se u Kristu objavila potpuna i konačna vrijednost ljudskog života.⁶⁸ U Kristu, kao točki punine kršćanskog smisla i značenja života, potvrđuje se da je »život uvijek dobro«⁶⁹ koje treba shvatiti u pravom i punom smislu. Naime, ono se »[...] ne svodi samo na postojanje u vremenu«⁷⁰, budući da i vječni život također čini integralni dio ljudskog života. Na ljudski život treba, stoga, gledati iz integralne (zemaljske – nebeske) perspektive, iz koje on poprima potpunije i temeljnije značenje.

»Tako kršćanska istina o životu dolazi svome vrhuncu. Dostojanstvo ovoga života nije vezano samo za svoje početke, uz svoj dolazak od Boga, nego i uz

⁶² GS, br. 16.

⁶³ Usp. I Iv 1–2.

⁶⁴ Usp. EV, br. 29–51.

⁶⁵ Usp. EV, br. 31.

⁶⁶ Usp. EV, br. 32.

⁶⁷ Usp. EV, br. 50.

⁶⁸ Usp. EV, br. 30.

⁶⁹ Usp. EV, br. 34.

⁷⁰ EV, br. 37.

svoj kraj, svoju sudbinu zajedništva s Bogom u spoznaji i u njegovoj ljubavi. U svjetlu ove istine sv. Irenej precizira i upotpunjuje svoje uzdizanje čovjeka: da, 'slava je Božja, živi čovjek', ali 'život se čovjeka sastoji u gledanju Boga'.⁷¹ Ovaj tekst sadržava u sebi jednu temeljnu postavku u odnosu prema ljudskom životu koju papa stavlja u kršćanski kontekst slijedećim riječima: »Dakako, život tijela u zemaljskim prilikama za vjernika nije apsolutan, tako da može biti od njega zatraženo da ga napusti za neko više dobro; kako kaže Isus: 'Tko hoće život svoj spasiti, izgubit će ga; a tko izgubi svoj život poradi mene i evanđelja, spasit će ga' (Mk 8, 35). Različita su, u tom smislu, svjedočanstva Novoga zavjeta. Isus ne oklijeva da se sam žrtvuje i slobodno prinosi svome Ocu (usp. Iv 10, 17) i svojima (usp. Iv 10, 15).«⁷² Dakle, vrijednost ljudskog života ne mjeri se apsolutnim mjerilima, nego samo fundamentalnim. To, naime, znači da je ljudski život samo temeljna vrijednost, a ne apsolutna, a to opet znači da bi čovjek bilo što u životu mogao ostvariti, učiniti, uraditi, ljubiti, treba biti živ, živo biće. U ljudskom životu postoje vrijednosti koje će ponekad zahtijevati da se od tog istog života odreče u njihovu, višu korist. Time se samo potvrđuje da ljudski život, u smislu tjelesnog i zemaljskog, nije apsolutna vrijednost. Ono što za kršćanina ima apsolutnu vrijednost jest osoba, besmrtna i zato neuništiva, a čija neuništivost upravo proizlazi iz njezinog podrijetla i konačne svrhe, svrhe života u zajedništvu s Bogom u vječnosti. Međutim, kršćanska poruka o ljudskom životu koja se nadahnjuje na biblijskim temeljima podrazumijeva određeni proces, proces u otkrivanju kršćanske poruke o životu. U tom kontekstu enciklika ističe: »Jasno, treba priznati da u Starom Zavjetu ta osjetljivost za vrijednost života, iako tako označena, još ne dostiže finoću Govora na gori, kako proizlazi iz nekih vidova zakonodavstva tada na snazi, koje je predviđalo teške tjelesne kazne, čak i kaznu smrti. Ali cjelokupna poruka, koja će spadati na Novi Zavjet da je dovede do savršenstva, jeste snažni poziv na poštivanje nepovredivosti fizičkog života i osobnog integriteta, a ona ima svoj vrhunac u pozitivnoj zapovijedi koja obvezuje da se brinemo o bližnjemu kao samom sebi: 'Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe' (Lev 19, 18).«⁷³

Vrhovna Zapovijed ljubavi koja dolazi od Krista snagom njegova života i svjedočanstva za kršćanina ostaje ideal po kojemu i prema kojemu treba neprestano oblikovati vlastiti pristup životu. Nema sumnje da koliko kršćanin bude više uronjen u otajstvo života i djela Isusa Krista, potaknut njegovom milošću, toliko će u praktičnom – svakodnevnom – životu lakše uspjevati udovoljavati zah-

⁷¹ EV, br. 38, ondje citirano »Vita autem hominis visio Dei«, u: SVETI IRENEJ, *Protiv krivovjerja*, IV, 20, 7.

⁷² EV, br. 47.

⁷³ EV, br. 40.

tjevima vrhovne Zapovijedi Ljubavi. Zato postmoderni oblici napada na ljudski život, sustavno-teorijski i znanstveno-praktični, nisu samo problem onih koji ne vjeruju, nego i onih koji vjeruju, ali čija vjera očito još nije toliko prožeta otajstvom Isusa Krista da bi mogli odoljeti svim oblicima napada na ljudski život ili udovoljiti svim zahtjevima vrhovne Zapovijedi Ljubavi. Na tom planu svi kršćani moraju iz dana u dan sve dublje ponirati u otajstvo Isusa Krista ne bi li ono u njima proizvelo snagu, hrabrost i odvažnost prihvaćanja, poštivanja i zaštite ljudskog života u svim stadijima razvoja, u svim zdravstvenim stanjima i u svim egzistencijalnim uvjetima. Upravo se u ovom kontekstu čini suvislim istaknuti da se dijagnostički presjek današnjeg stanja vrijednosti ljudskog života, označen sintagmom »kultura smrti«, mora protegnuti i na neuvjerljivost i nedosljednost kršćanskog svjedočenja i opredjeljenja za život, barem kada su u pitanju neke specifične situacije: na primjer, traženje prava na potomstvo u izvantjelesnoj oplodnji, zaboravljajući da je ljudski život dar Božji, a ne plod laboratorijskog fabriciranja. To je važno istaknuti zbog toga jer se kršćanska poruka o životu najprije tiče kršćana, onih koji se tako osjećaju i zovu, a tek onda drugih ljudi, iako *Evandjelje života* ne poznaje granice i upravljeno je svim ljudima. Dakle, drugi ljudi, ne-kršćani najbolje mogu upoznati kršćansku poruku o životu, to jest *Evandjelje života* posredstvom kršćanskog praktičnog svjedočenja tog života. U tom smislu najbolje postavljene dijagnoze postojećeg stanja jesu potrebne, ali uopće nisu dovoljne za razrješenje suvremene krize poštivanja i zaštite vrijednosti ljudskog života. Ne treba očekivati da će prvi korak od dijagnoze »kulture smrti« do njezine terapije »kulturom života« učiniti netko drugi prije kršćana.⁷⁴ Tim više što biti kršćanin u svijetu označava integralnu stvarnost: ispravnost djelovanja proizlazi iz ispravnosti vjerovanja ili, drugim riječima, ono što se riječju kaže treba pokazati djelom.

Etičke dimenzije ljudskog života

Središnji dio enciklike posvećen je petoj zapovijedi Dekaloga: »Ne ubij!«⁷⁵ Opravdana je i utemeljena tvrdnja da je ovo najvažnije poglavlje u enciklici u kojemu papa razlaže etičke dimenzije vrijednosti ljudskog života iz kršćanske perspektive, a za čiji temelj uzima biblijsku zapovijed »ne ubij«, koju istina ne uzima samo s negativnim,⁷⁶ nego također i s pozitivnim predznakom.⁷⁷ Radi se o

⁷⁴ Usp. EV, br. 95.

⁷⁵ Usp. EV, br. 52–77.

⁷⁶ Usp. EV, br. 54.

⁷⁷ Usp. EV, br. 76–77.

temeljnim pretpostavkama, to jest kriterijima za etičko vrednovanje ljudskog djelovanja i ponašanja prema ljudskom životu.

Kršćansko-etičke dimenzije vrijednosti ljudskog života papa vidi u nekoliko važnih i, štoviše, neodvojivih elemenata od svakog ljudskog života. *Ljudski život je svet*, za što pronalazimo obilatu potvrdu u Bibliji i Tradiciji Crkve.⁷⁸ Nadalje, ljudski život je jedno i nedjeljivo dobro ili, riječima samoga Pape, ljudski život je »[...] *nepovrediv* u svakom stadiju i stanju«⁷⁹, što mora vrijediti za svako ljudsko biće. Neovisno od stadija razvoja u kojem se nalazi, svako ljudsko biće ima *pravo na život*. Papa ističe da je »(U) pravu na život svako nedužno ljudsko biće apsolutno jednako svim drugima«⁸⁰, dok se na društvenoj razini »na priznavanju tog prava temelji ljudski suživot i sama politička zajednica«⁸¹. Dakle, sami opstanak društva nalazi se »u rukama« zaštite ljudskog života, ističući tako ne samo moralnu nego i političku težinu nemarnog odnosa prema ljudskom životu, posebno onom u delikatnim stadijima razvoja. Pred moralnom normom »ne ubij« koja zabranjuje izravno lišavanje života nedužnog ljudskog bića »ne postoje privilegiji niti izuzeci za nikoga. Biti gospodar svijeta ili posljednji bijednik na licu zemlje ne čini nikakvu razliku: pred moralnim zahtjevima svi smo apsolutno jednaki«⁸². Stoga, ne treba posebno čuditi s kojom učiteljskom odlučnošću i retoričkom prodornošću Papa izriče stav o njegovoj etičkoj vrijednosti: »Prema tome, vlašću koju je Krist dao Petru i njegovim nasljednicima, u zajedništvu s biskupima Katoličke crkve, *potvrđujem da je izravno i hotimično ubojstvo nevino ljudskog bića teško nemoralno*. Takvu nauku, utemeljenu na nepisanom zakonu, koju svaki čovjek nalazi u vlastitom srcu (usp. Rim 2, 14–15) potvrđuje Sveto Pismo, prenosi Predaja Crkve i naučava redovito i opće Učiteljstvo. Namjerna odluka da se nevino ljudsko biće liši svoga života, s moralnog stajališta je zla, i nikad ne može biti dopuštena, ni kao svrha niti kao sredstvo za dobru svrhu. Ona je, uistinu, teška neposlušnost prema moralnom zakonu, čak samom Bogu, njegovom tvorcu i jamcu; proturječi osnovnim krepostima pravednosti i ljubavi.«⁸³

⁷⁸ Usp. EV, br. 53–54.

⁷⁹ EV, br. 87, (emfaza je naša).

⁸⁰ EV, br. 57.

⁸¹ EV, br. 2.

⁸² EV, br. 57. Također usp. IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor (= VS)*. *Sjaj istine*, Enciklika o nekim pitanjima moralnog naučavanja Crkve, (6. kolovoza 1993.), KS, Zagreb, 1999., br. 96.

⁸³ EV, br. 57, ondje paracitirano DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dogmatska Konstitucija o Crkvi »Lumen gentium«* (dalje LG) – »Svjetlost naroda«, nav. mj., br. 25.

Promicanje *Evandjelja života*

Posljednja tema enciklike više je praktičnog, može se reći, pastoralnog usmjerenja u kojemu je glavni moto Kristov zahtjev »što ste učinili jednome od ove najmanje braće, meni ste učinili« u svrhu oživotvorenja jedne nove kulture ljudskoga života.⁸⁴ Papa ističe da je Crkva »narod života i za život«⁸⁵ pa se odjelotvorenje nove »kulture života« događa kroz trostruko poslanje Crkve. Prvo, u okvirima proročkog poslanja Crkva je pozvana naviještati i propovijedati *Evandjelje života* u osobnom dijalogu i u svakovrsnom odgojnom djelu.⁸⁶ Drugo, u okvirima svećeničkog poslanja Crkva je pozvana kroz svoj navještaj neprestano *slaviti Evandjelje života*, a to znači slaviti Boga živoga.⁸⁷ To se najprije događa u kontemplativnom pogledu punom duhovnog divljenja pred ljudskim životom, u svakodnevnoj osobnoj ili zajedničkoj molitvi i u slavljenju liturgije života pri čemu je »potrebno znati cijeniti i vrednovati geste i simbole kojima su različite kulturne tradicije i narodni običaji bogati«⁸⁸. Treće, u okvirima kraljevskog poslanja Crkva je pozvana neprestano služiti *Evandjelju života*.⁸⁹ O služenju životu ovisi zapravo cjelokupni smisao i poruka *Evandjelja života*: »Što koristi, braćo moja, ako tko rekne da ima vjeru, a djela nema?«⁹⁰

Pred kraj Papa ne dvoji pozvati obitelj kao odlučujući faktor odgovornosti unutar naroda života i za život⁹¹ koja je, kao kućna crkva, pozvana da naviješta, slavi i služi *Evandjelju života*. Na samom kraju, osim obitelji kao glavnog faktora u promicanju »kulture života«, Papa ističe da svi zajedno moramo graditi novu kulturu života⁹² pri čemu je važno »otkriti nerazdvojnu vezu između života i slobode« te »otkrivanje osnovne veze koja povezuje slobodu sa istinom«⁹³. Sve to stoji u službi oblikovanja savjesti koja odgovara zahtjevima *Evandjelja života*. Osim obitelji i svih drugih osoba kao i različitih sredstava u promicanju *Evandjelja života*, Papa u zaključku ističe da je Marija neusporedivi model prihvaćanja i brige za život.⁹⁴

⁸⁴ Usp. EV, br. 78–101.

⁸⁵ EV, br. 78; usp. br. 79 i br. 2.

⁸⁶ Usp. EV, br. 80–82.

⁸⁷ Usp. EV, br. 83–86.

⁸⁸ EV, br. 85.

⁸⁹ Usp. EV, br. 87–91.

⁹⁰ Jak 2, 14; usp. EV, br. 87.

⁹¹ Usp. EV, br. 92–94.

⁹² Usp. EV, br. 95–100.

⁹³ EV, br. 96.

⁹⁴ Usp. EV, br. 102–105.

Umjesto zaključka nekoliko poticaja za djelovanje

Umjesto zaključka evo nekoliko poticaja koji mogu koristiti za nastavak promišljanja o vrijednosti ljudskog života, ali ne bez posljedica za konkretno djelovanje:

- socio-empirijska istraživanja pokazuju da je ljudski život u hrvatskom društvu ugrožena vrednota, ali to nije izolirani fenomen, pa je suvišno sugerirati da bi bilo naivno zatvoriti oči pred tom činjenicom, tim više jer smo pozvani sve učiniti oko istinske afirmacije odgovornosti za život;

- načini ugroženosti ljudskog života u današnjemu hrvatskom društvu identični su načinima ugroženosti u drugim europskim društvima pa je suvišno ističati da ponekad možemo posegnuti za tuđim iskustvima, bilo državnim ili crkvenim, učeći od njih kada su u pitanju praktične metode zauzimanja za zaštitu ljudskog života;

- stanje ugroženosti ljudskog života u današnjemu hrvatskom društvu je također zamjetne statističke težine pa bi bilo neodgovorno svu krivnju prebaciti na one druge, ne-vjernike, budući da vjernici, katolici čine apsolutnu većinu u našem društvu i tako se aritmetički dolazi do zaključka da ugrožavanje života nije nepoznato i samim »vjernicima«;

- u svemu treba voditi računa o tome da temeljno kršćansko naviještanje dostojanstva ljudskog života bude prožeto teološkim značajkama kreativnosti i darovanosti ljudskog života koje predstavljaju glavni izvor nadahnuća i motivacija u konkretnom prihvatanju, poštivanju i zaštiti ljudskog života;

- uvijek iznova je potrebno vraćati se na biblijsku poruku po kojoj se ljudski život ne shvaća kao apsolutna, nego kao temeljna vrijednost, a to znači da konkretni život ponekad može dovesti do sukoba vrijednosti u kojemu vrijednost-život mora ustupiti mjesto nekoj drugoj, višoj – duhovnoj ili moralnoj – vrijednosti;

- analize stanja ugroženosti dostojanstva ljudskog života u današnjemu vremenu, poput onih u enciklici *Evandjelje života* Ivana Pavla II., služe da bi se uočili glavni uzroci koji, međutim, nisu samima sebi svrha, nego služe postignuću konkretnog angažiranja oko njihova otklanjanja;

- skup svih uzroka protiv života Ivan Pavao II. naziva sintagmatski »kultura smrti« kojoj se kao kršćani, katolici moramo suprotstaviti »kulturom života« koja u stvarnosti nije ništa drugo doli nasljedovanje evanđeoske poruke o životu;

- za kršćanina, katolika, stoga, dijagnosticiranje stanja je korisno, ali nije dovoljno, budući da se prihvatanje, poštivanje i zaštita ljudskog života mogu odjelotovoriti samo praktičnim svjedočenjem *Evandjelja života*;

- zauzimanje za život bližnjega je jedan od važnih zahtjeva evanđeoske poruke, no treba priznati da smo kao vjernici često bespomoćni pred nekim opasnostima koje vrebaju ljudski život (npr. kloniranje ljudskih embrija);

- zbog toga je na kršćanima velika odgovornost da se u sklopu otvorenog dijaloga s drugima, prije svega neistomišljenicima, zdušno zauzmu oko zaštite ljudskog života, najprije putem konkretnog svjedočenja evanđeoske poruke o životu, a onda putem akademskih rasprava;

- ipak, *Evanđelje života* nije moguće apsolvirati odjednom na temelju jedne propovijedi, govora, predavanja ili izlaganja, već ono mora ostati trajan izvor nadahnuća, poticaja i usmjerenja u plodnom suživotu kršćana s drugim ljudima;

- bez otvorenosti i dobre volje da se prodre u visine, dubine, širine i dužine Kristovog evanđelja, teško će biti ostvariti i praktične zahtjeve *Evanđelja života*;

- stoga, danas više uopće nije bitno uvjeravati neistomišljenike, ne-vjernike da je ljudski život ugrožen i da ga treba poštivati i zaštititi, nego je bitno svojim životom svjedočiti da se kanima svih oblika ugrožavanja ljudskog života i da smo spremni sve poduzeti kako bismo zaštitili život pojedinca, to jest njegovu fizičku dobrobit, integritet i zdravlje, jer nam je kao kršćanima stalo do sebe i bližnjih;

- na kraju, kao vjernici pozvani smo na osobit način svjedočiti pomalo izgubljeni smisao da je ljudski život dar Božji te da u samom trenutku biološkog nastajanja pojedinačnog ljudskog života na nama tajanstven i nedokučiv način sudjeluje sam Bog – na taj način vraća također već dosta nagriženi osjećaj svetosti ljudskog života pred sve prodornijim zahtjevima za »kvalitetom života« pod svaku cijenu.

Summary

HUMAN LIFE – ENDANGERED VALUE

The article consists of a lecture held at the XLI Theological – Pastoral Week under the title »Human Life – Endangered Value«, slightly adapted for publishing. The article is divided into two parts. After the introductory presentation of a few problems and theoretical issues connected to the given subject, the first part of the article uses the inductive approach to linearly analyze some aspects of the contemporary condition in the Croatian society where human life is being imperiled. The sources for such an analysis of the conditions can mostly, but not exclusively, be found in two incomplete reports on

the recent socio-religious research under the titles Faith and Morality in Croatia and European Values Survey – EVS – 1999. Following the realistic statement from the first part that human life is endangered in Croatian society today, the second part uses the analytical-synthetic approach to expound the basic theses of meaning and the content of values and the dignity of human life in the encyclical Evangelium vitae by the Pope John Paul II. The basic steps of comprehending those theses become individualized by following the conceptual structure of the encyclical: in the first place it points to the diagnosis (voir) of the current condition, syntagmatically named »the culture of death«, as the main contemporary threat to human life; then it illuminates (illuminer) the basic features of the Christian message of life; third it expounds the sacred law of God and the ethical dimensions of human life with the corresponding criteria for the evaluation of concrete forms of human action towards human life (juger); in the last chapter it cites various factors to the actualization (agir) of basic contents and messages of the Gospel of Life. In the end, instead of a classic conclusion, the article brings a few concrete incentives for pastoral activities.

Key words: human life, murder, suicide, abortion, addiction, the Gospel of Life.